

A lélek égtájai

Közvetítő lények Nemes Nagy Ágnes lírájában

(Második rész)¹

HERNÁDI MÁRIA

Abstract

This study explores the religious orientation and the spiritual dimensions in the poetry of the Hungarian poet Ágnes Nemes Nagy (1922-1991). The first part treats of the evolution of her relationship with God expressed in the poems. After an initial loss of trust in God, there follows a phase of tacit “conversion” which, at the same time indicates the discovery of her own distinctive path – both in a human-spiritual and a poetic-artistic sense. The second part prepares the way for the third theme, namely, the notion of „intermediaries”, with the help of literary, theological and esthetic analyses.

Keywords: *Ágnes Nemes Nagy, objective lyrical poetry, intermediaries, angel, religious experience.*

Kulcsszavak: *Nemes Nagy Ágnes, objektív tárgyias líra, közvetítő lények, angyal, vallásos tapasztalat.*

Nemes Nagy Ágnes költészetében – azon túl, hogy maga a teremtett világ nyitja meg az utat a Teremtő felé – négy konkrét teremtmény is megjelenik, amely a transzcendens felé közvetít: a ló, a madár, a fa és az angyal. Ezek egy-szersmind e költői szövegvilág alapmotívumai is, amelyek az életmű egészét behálózzák, és egymással is összekapcsolódnak, elsősorban azért, hogy mind a négy lélekszimbólum.

HERNÁDI MÁRIA irodalomtörténész, teológus, a PPKE BTK Óvó- és Tanítóképző Tanszékének adjunktusa; hernadi.maria@btk.ppke.hu

¹ A tanulmány első része a *Sapientiana* 2023. júniusi lapszámában jelent meg.

A lélek fogalma alatt ebben a tanulmányban nem a Szentlelket, az Isten lelkét (héb. *ruah*, gör. *pneuma*, lat. *spiritus*) értem, hanem az éltető lelket (héb. *nephes*, gör. *psyché*, lat. *anima*), amelyet a *Biblikus teológiai szótár* – szemben az embert anyagi és szellemi részre osztó, Platón nézeteire visszanyúló, görög filozófiai hagyománnyal – így határoz meg:

„A lélek (bibliai értelemben) nem »rész«, amely a testtel együtt alkotja az embert, hanem az ember egészét jelöli, amennyiben az élet szelleme eleveníti meg. [...] [A lélek] nem testben lakik, hanem testben fejeződik ki [...] ez a »szellemi« mivolt mélyen a konkrét világba ereszti a gyökereit, amint ezt a használt kifejezés kiterjedése mutatja.”²

A fejezet címében a fent említett lényekre a „lélek égtájai” metaforát alkalmaztam, mivel Nemes Nagy Ágnes költészetének jelentésösszefüggésében úgy tekinthetünk rájuk, mint olyan közvetítőkre, amelyekben az Istent kereső lélek önmaga kiterjesztéseit látja a „konkrét”, vagyis az érzékelhető világban.

Ennek az Isten felé irányuló kiterjesztődésnek, „nyújtózásnak” a különböző „irányait” képviselik ezek a közvetítők. Ha az emberi lelket egy vertikális és egy horizontális tengely metszéspontjában gondoljuk el, akkor – metaforikus értelemben – a ló *alatta*, az angyal *fölötte*, a fa és a madár pedig *tőle jobbra* és *balra* helyezkedik el. A természet négy eleméből a ló képviseli a *földet*, a fa a *vizet*, a madár a *tűzet*, az angyal pedig a *levegőt*, vagyis a transzcendens dimenziót jelképező égboltot. Míg a ló, a fa és a madár a természet és az érzékelhető, anyagi valóság részei, az angyal – a kereszténység és a többi világvallások hagyományában – természetfeletti, nem érzékelhető, testetlen és anyagtalan. Nemes Nagy Ágnes költői világában ezzel szemben az angyal is – tünékeny és éteri jellege mellett – testszerűen plasztikus, érzéketes valóságként jelenik meg, többnyire szorosan kapcsolódva a natúra közegéhez. Ez persze nem azt jelenti, hogy a költő anyagi természetű, természeti lénynek tekintené az angyalt, hanem csupán azt, hogy a költői nyelv testszerűen, a természet más lényeivel analóg módon tudja elgondolni és ábrázolni azt a lelki síkon megjelenő, belső tapasztalatát, melyet angyalnak nevez. Az angyal „a névtelen egyik megnevezése [...]” – írja Nemes Nagy Ágnes Rilke-ről szóló tanulmányában

² XAVIER LEON-DUFOUR (szerk.): *Biblikus teológiai szótár*, k. n., Róma, 1976, 847.

–, személyes mítosz, névoszlop azon a nehéz úton, amely a szakrális emóció FORRÁSAI felé vezet.”³

I. A LOVAK⁴

Az állat közvetítők közül a madár a fával, a ló az angyallal alkot szimbolikus egységet. Míg a madár többnyire a mindenkori másikat s a vele való kapcsolatot jeleníti meg metaforikusan, a ló a versekben megszólaló énhez tartozik, tehát intrapszichés viszonyt modellez. Míg a fához a szemlélő ember lép oda, a madarak és az angyalok pedig az emberhez érkeznek küldöttként – majd ugyanolyan gyorsan és váratlanul, ahogy jöttek, el is tűnnek mellőle –, a ló az a lény ebben a lírában, amely stabilan ott van és ott is marad a lovasa mellett, úgy, mint valami eredendően hozzá tartozó.

A fentiek értelmében a négy közvetítő által kirajzolt vertikális és horizontális tengely négy iránya emberi alaprelációkat is tükröz – vagyis az önmagunkhoz, az embertársainkhoz és az Istenhez fűződő viszonyt. Nemes Nagy Ágnes lírai világában a ló – amely mint hátszójszág a földi terek áthidalásában segít lovasának – az ember saját magához fűződő kapcsolatának szimbóluma. Jelképezi a megtalált saját életutat, illetve azt az irányt, amely az igazi önmagához vezet el – amelyet Carl Gustav Jung „Selbst” fogalma nyomán, Bodrog Miklós szép fordításában magyarul mély-énnek, mélymagnak vagy ősválónak hívunk.⁵

A korai költészetben a ló szorult helyzetekből menekíti ki a lírai ént, az élheterlenné és idegenné vált, lehúzó múltból ragadja ki, és repíti a saját, igazi jövője felé, amelyet – az új kezdetet és újjászületést szimbolizáló – keleti irány és az útnak indulás hajnali időpontja is jelez a *Lovamhoz* és a *Lovam* című versekben. A fiatalkori költészetben végső menedéket jelent a ló: sérthetetlen erőket a lélek legmélyebb pontján. A lóval való elrepülés a mélymagba való visszahúzódot is jelentheti, ahol a szorongattatásokból menekülő én teljes védettséget talál.⁶ A *Lovamhoz* című vers fehér homlokú lóalakja a magyar

³ NEMES NAGY ÁGNES: *Rilke-almafa*, in uő: *Az élők mértana*, 2. kötet, Osiris, Budapest, 2004, 398. Kiemelés az eredetiben.

⁴ A motívum értelmezését lásd bővebben: HERNÁDI MÁRIA: A szódásparipa és a táltos. A ló Nemes Nagy Ágnes költészetében, *Kortárs* 63 (2019/9) 76–84.

⁵ Vö. CARL GUSTAV JUNG: *Aión. Adalékok a mély-én jelképiségéhez*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.

⁶ Vö. MARIE-LOUISE VON FRANZ: *Árnyék és gonosz a mesében*, Európa, Budapest, 1998, 299.

népmesék univerzális segítő figuráját, a csillagos homlokú, világító szőrű táltos paripát is felidézheti.⁷

Az érett Nemes Nagy líra emblematikus létösszegző költeményében, *A lovak és az angyalok* című versben a vertikális tengely két közvetítője, a ló és az angyal egy térben, egymással korrelációban jelenik meg. A belső életutat ábrázoló mű az angyalokkal való találkozással indul, elvesztésükkel folytatódik, ami után a lírai én egy „szódásparipa” hátán ülve, alvilági tájakra alászállva indul a keresésükre. A vers zárószakaszának látomásos állóképe egy megvilágosodott, „feltámadt” állapotot ábrázol, ahol a ló és az angyal már a lírai én belső terében jelennek meg:

„Mert végül semmitem marad,
csak az angyalok s a lovak.
Csak állnak lent az udvaron,
az angyalok meg a szobámban;
[...]
Csak állnak és nincs semmi más,
csak látvány és csak látomás,
csak láb, csak szárny – az út, az ég,
bennük lakik a messzeség –

oly távol vannak, oly közel.
Talán ők már nem hagynak el.”

Jung szerint a psziché lemélyebb pontja, a mély-én nemcsak az ember önazonosságának forrása, hanem az Istennel való találkozás és egység tapasztalatának is színtere⁸ – ha tehát a lovat Nemes Nagy Ágnes költészetében közvetítő lénynek tekintjük, akkor ez a teremtmény az embert önmaga mélységein át vezeti Isten felé.

⁷ Jankovics Marcell szerint a táltos a hős „ikerfivére”: életciklusa és pályáíve megegyezik a hőséíveí, Boldizsár Ildikó mesekutató szerint pedig a mesehős belső erőközpontját, vagyis mély-énjét szimbolizálja. JANKOVICS MARCELL: *A ló a magyar mitikus hagyományban* 2. <https://www.scribd.com/document/503087922/Jankovics-Marcell-A-lo-a-magyar-mitikus-hagyomanyban> [online, 2019. 06. 11.]; BOLDIZSÁR ILDIKÓ: *Meseterápia. Mesék a gyógyításban és a mindennapokban*, Magvető, Budapest, 2010, 157.

⁸ Vö. CARL GUSTAV JUNG: *Aión. Adalékok a mély-én jelképiséígeíhez*, i. m., 41–68; 145–183.

2. AZ ANGYALOK⁹

Nemes Nagy Ágnes költészetében a négy közvetítő teremtmény közül az angyalok utalnak a legdirektebb módon annak az Istennek a jelenlétére, akinek a küldöttei. „Ki küldött vajon vigaszul?” – kérdezi *A lovak és az angyalok* beszélője az öt meglátogató angyalokat, akik már a pusztá létükkel, megjelenésükkel az őket elküldő Istenre irányítják az ember figyelmét. Míg a ló a földhöz és önmaga legmélyebb rétegeihez kapcsolja a mindenkori lírai ént, addig az égi hírnök mint felfelé húzó belső erő, mint „a magasság vágya” jelenik meg a versekben: ő maga a nyújtózkodó, a már-már felrepülő mozdulat ég és föld között. Ezt erősíti az is, hogy Nemes Nagy Ágnes költészetében az angyalmotívum átmenetet képez a láthatatlan és a látható között, hiszen itt nem egy természetben fellelhető élőlény, hanem egy természetfeletti lény jelenik meg érzékletes, tárgyias képként a versekben.

Az angyal létének értelme a hír, a küldetés: ezért a Szentírás angyaljelenéseiben csak a hír közlésével egyidejűleg látható – az üzenet átadása előtt és után még és már láthatatlan. A versek angelofániáiban az angyalok érkezése ugyanúgy mindig váratlan és kegyelemszerű, mint a Bibliában, távozásuk pedig betölthetetlen űrt hagy maga után – ezt a történést a már említett, *A lovak és az angyalok* ábrázolja a legdrámaiban, de ugyanez a tapasztalat jelenik meg a *Ház a hegyoldalon* című költeményben is. Az égi hírnökök jelenléte tehát nem kiszámítható és nem „stabil”, de főként nem természetes – olyan módon, ahogy ezt a ló esetében láttuk –, hanem megfoghatatlan, „természetfeletti”, tűnékeny csoda. Emiatt a versek hozzájuk fűződő, emberi tapasztalatának állandó velejárója a veszteség érzete, ahogy ezt az alábbi publikálatlan vers megkapó tömörséggel mutatja:

„Angyal

Én láttam angyalt. Az se jó.
Futott, nem értem el.
Olyan mindenki angyala,
amilyet érdemel.”

⁹ A motívum értelmezését lásd bővebben: HERNÁDI MÁRIA: Az átlátszó sík. Angyalok Nemes Nagy Ágnes költészetében, *Kortárs* 58 (2014/11–12) 78–87, 32–38.

A vers fontos tanulsága, hogy az ismeretlen, láthatatlan és megfoghatatlan angyalnak mindig az emberi észlelés ad ábrázolható formát, de úgy, hogy ebben a formában önmagát, illetve azt a megismerési folyamatot (vagy éppen kudarcot) tükrözteti, amely őt az angyalhoz elvezette. A vers tragikus, mert a benne megszólaló lírai én nem éri el saját védelmezőjét, nem fér hozzá a saját lelkében élő, őt Istennel összekapcsoló éltető erőhöz, saját jobbik énjéhez.¹⁰ Ezért pedig magát okolja, mintha belőle fakadna, hogy ilyen örökké szaladó, elérhetetlen angyal tartozik hozzá – talán éppen azért, hogy sose szűnjön meg nyújtózkodni, vágyakozni a magasság után?

Ahogy erre korábban már utaltam, az angyalok Nemes Nagy Ágnes lírájában egyszerre őrzik meg természetfeletti, transzcendens jellegüket, és egyszerre rendelkeznek – a tárgyiaság poétikájának megfelelően – érzékletesen ábrázolt, földközeli karakterrel. Ez a földközelség a természet szerves részeként is láttatja őket, mintha a kozmosz összes rétege megjelenne bennük: hol emberre hasonlítanak, hol madárra, hol növényre, hol pedig geológiai képződményre – a *Ház a hegyoldalon* angyala pedig egyszerre emlékeztet az összesre. A címben szereplő ház korábbi lakója, az öregasszony sebesült sast talált az erdőben. Hátán cipelve hazaindult vele, de ahogy haladt előre, terhét egyre nehezebbnek érezte, s csak házába érve ismerte fel, hogy angyalt hozott:

„Pokrócra tette, nem fért el az ágyban.
És ott feküdt az angyal zsákruhában.

Nagy volt, barna, mint egy kaszás.
Vagy egy sebesült katona.
És szenvedett. Szenvedett a szeme,
szőlő szeme a szemhéj-prés alatt,
a lélegzete szenvedett,
a szíve szenvedett, dobogott a ruhája,
és néma hangon szenvedett a szája,
csak csontjait lehetett hallani;
földrengéskor nagy hegyvonulatok:
föl-le gyűrődtek roppant izmai,
s válla fölött, karja alatt

¹⁰ Andrei Pleșu szerint „az angyalok az ember »égi másai« [...] ők az emberi lélek [...] virtualitásai, identitásának tisztább, szerkesztettebb változatai. Más szóval, »modellünk«, jobbított másunk állandóan kísér bennünket. [...] az angyal minden »van« mellé egy »milyen kellene hogy legyen«-t tesz.” Vö. ANDREI PLEȘU: *Angyalok*, Koinónia, Kolozsvár, 2006, 25.

úgy borzolta sas-színű szárnya-tollát,
mint nagy, vacogó téli madarak.”

Ahogy a bibliai angyalokat, ezt a lényt is csak később ismeri fel a vele találkozó ember, nem a találkozás első pillanatában. „Az angyal ismeretlenül találkozik az emberrel – írja Sulyok Elemér a *Teremtés könyve* angyalairól. – Úgy lép hozzánk, mint ember az emberhez, aki éppúgy világunkhoz, földünkhöz tartozik, mint mi. Csak látogatására visszaemlékezve, eltávozásának pillanatában jelentheti ki az ember: Isten küldötte látogatta meg.”¹¹

Az angyal természetfeletti, emberi léptéket felülmúló mivoltára utal a többször is említett robusztus mérete: az ágyban sem fér el. Az égi hírnöknek ugyanez – az emberi lét kereteit szinte szétfeszítő, az érzékelés és az értelmező elme számára befogadhatatlan – „nem emberszabású” mivolta nyilatkozik meg Nemes Nagy Ágnes *Téli angyal* című versében. A szöveg egyszerre két idősíkon ábrázolja az angyali üdvözlés bibliai eseményét – ahol Mária részéről ez a befogadás csodás módon mégiscsak megtörténik:

„Ül a vékony Mária
és ölében a fiú

Szélfuvásnyi gyenge zajt hall
Összerezzen: itt az angyal
S ő is tudja: minden angyal
Iszonyú

Iszonyu szél volt márciusban
Nagy piros égbolt szél-parázs
Nem volt este, hogy lehussant
S óriás volt óriás
Szélborzolta sas-szinü szárnya
Be se fért a csöppnyi házba
Kint maradt a fél palástja
És a szeme barna árnya
Vadmadaré karikás
Hogy dülöngött az a ház
Jött az ajtón, ablakon
Jött fedélen és falon
Mész között kő között

¹¹ SULLYOK ELEMÉR: „Mi a neved?”, *Műhely* 34 (2011/5–6) 57.

Négy égtájról körbefújó
Szélsuhogásba öltözött

Most az angyal hóban áll
És a hó most térdig ér
Egymagában áll a háznál
Némábban a némaságnál
Hóba tűzött régi nádszál
Hó belepte sziklevél”

Az angyal természetfeletti, nem emberszabású mivoltával különös kontrasztot alkot törékeny kicsinysége, veszélyeztetettsége és sérülékenysége, amely nemcsak ennek a költeménynek az utolsó szakaszában, hanem az angyalos versek túlnyomó többségében (*Paradicsomkert*, [*De hallom néha*], *A lovak és az angyalok*, *Ház a hegyoldalon*, *Téli angyal*, *A távozó*) megjelenik. Ez az isteni hírnököket látszólag antropomorfizáló vonás azt a gondolatot közvetíti, hogy a küldött kockázat és áldozatot vállal akkor, amikor az emberi világba alászállva megkísérli átadni az üzenetet. S mivel az üzenet küldött-mivoltának lényege, az angyal sérülékenységének ténye is fontos része lesz magának a hírnöknek. Ilyen módon Nemes Nagy Ágnes angyalaiban az Atya által elküldött s önmagát az emberekért feláldozó Megváltó alakja sejlik fel.

Végül: mint ihlető erő az angyal a művészi alkotás folyamatában is megjelenik. Ő lesz az, aki a mondható és a mondhatatlan tartományai között vezetőként a költő mellé szegődik, s akinek köszönhetően a költő maga is közvetítővé válhat. Egy időskori esszéjében így ír erről Nemes Nagy Ágnes:

„Költő vagyok, tehát a kimondhatatlan, kimondatlan vagy nehezen kimondható dolgok bányásza. [...] Suhogó és bizonytalan dolgok közt élek, az angyalok valóban itt csellengenek a szobámban, hinnem kell bennük, mert ők, csakis ők tesznek költővé.”¹²

¹² NEMES NAGY ÁGNES: *Filozófia és jómodor*, in uő: *Az élők mértana*, 1. kötet, i. m., 660.

3. A FÁK¹³ ÉS A MADARAK

A fa és a madár a korábban említett horizontális tengely két végpontján állnak, tehát mint közvetítő lények a lélek vízszintes irányban történő „kiterjedését” jelenítik meg. Ez azt jelenti, hogy ha a ló az emberi relációk közül a személy önmagához fűződő és a saját mélységei irányába, „lefelé” hatoló, intrapszichés viszonyát ábrázolta, az angyal pedig az Isten felé, a „magasságba” törő útját, akkor a fa és a madár az embertársakhoz fűződő, interperszonális kapcsolat ábrázolóit Nemes Nagy Ágnes költészetében.

Szimbolikáját tekintve mindkét lény az ég és a föld között közvetít: a fa földbe gyökerezve és égbe kapaszkodva, mint világtengely, a madár pedig fel- és alászállva. Emiatt az emberi kapcsolatokban megjelenő *hűség* és *szabadság* ideális együttállását is jelképezhetik – például a több versben megjelenő madaras fa képeben, ami azt hangsúlyozza, hogy ez a két lény eredendően összetartozik, akár csak a hűség és a szabadság.

A felülemelkedés képessége miatt a madár mint szárnyas lény alakjában a hagyomány nemcsak a szárnyaló gondolatokat, hanem a magasba vonzó vágyakat is a „mennyekebe” röpítő érzelmeket is látja, ezáltal a szabadság egyetemes szimbólumának tekinti. Ezzel szemben a fa begyökerezettsége és a fotoszintézis képessége miatt az odaadó hűség, a láthatatlan szolgálat és közvetítés, mozdulatlansága miatt pedig az éber figyelem, a tudatosság és az elköteleződés kifejezője. Szimbolikusan olyan „átjárót” képez, amelynek stabilitását kétoldali „rögíttettség” adja: gyökereivel a földbe, ágaival az égbe kapaszkodik, így – mintha kettős gravitáció vonzaná két irányba – egyrészt mindkét szférában kiterjedt és otthonos, másrészt pedig összeköti és „testfelépítésének” függőleges irányú szimmetriája miatt tükrözteti is egymásban a fentet és a lentet.

A Nemes Nagy Ágnes költészetében megjelenő Természet Könyve olvasásának leggyakoribb és legalapvetőbb „szavai” a növények és a fák, ezen belül is a különféle fafajok: a tölgy-, a fenyő-, a gesztenye-, a dió-, a kőris-, az ezüstnyár-, a füge-, a bodza-, az akác- és a rózsafa. A Rákosi-korszakban keletkezett, *Jegyzetek a félelemtől* című vers második részében a lírai én a szorongató történelem okozta rémületből a természet szemlélésébe menekül, ott talál megnyugvást és vigasztalást. Széttétekintve maga körül, a Természet Könyvében lel rá azokra

¹³ A motívum értelmezését lásd bővebben: HERNÁDI MÁRIA: „...Te vagy a szép sudár, mely földből égbe hat” Fák Nemes Nagy Ágnes költészetében, *A Szív* 103 (2017/4) 38–41; HERNÁDI MÁRIA: „És lélegeztek mindaketten.” (Nemes Nagy Ágnes: *Éjszakai tölgyfa*) *Tiszatáj* 59 (2005/2) *Diákmelléklet* (103) 1–20.

az üzenetekre és azokra a hírnökökre, akik segítenek a lelkét és a tekintetét felülemelni a traumákkal terhes és kilátástalan, emberi életidőn:

„Lélekzeni, lélekzeni.
Tágas tavaszi alkonyat.[...]
A parkmezőben odatűzve
még lombtalan csemete-fák.
Emeli a szemet az ág, [...]
a targally vonalai ében,
ismeretlen betűket írnak [...]

És bent a tulipán-csokor.

Mint kit a vihar szembe-kap,
oly csapzottak, oly borzasak,
széltépte, lázas hírnökök,
dadogják testbe öltözött
híradásuk zilált szavát [...]

Az éledő, koratavaszi fák és a múltékony virágok maguk lesznek az időtlen hírnökök és egyben az örökérvényű üzenetek is a városi tér és a történelmi idő sötét és nyomasztó „itt és most”-jában. A fák ugyanígy egyszerre hírnökök és üzenetek a *Fenyő*, az *Egy táviróoszlopra*, az *Ugyanaz* és az *Éjszakai tölgyfa* című versekben. Az utóbbi költemény címszereplő tölgyfája olyan fontosnak tartja a hír átadását, hogy gyökereit a földből kihúzza egy járókelő nyomába ered, majd megáll vele szemben:

„Oly sürgetően állt ott mozdulatlan,
mint egy hír, tölgy-alakban,
amely elfárad megfejtetlenül.”

A fa Nemes Nagy Ágnes életművében egy olyan magatartásformát kínál fel az ember számára követendő példaként és időtlen mintaként, amelynek lényege az állhatatosság, a belső szilárdság, a megújulás képessége, a szemlélődő bölcsesség, mindenekelőtt pedig a közvetítés szolgálata, ahogy ezt a *Tölgy*, a *Széndioxid*, a *Lélegzet* és a *Falevél-szárak* című versekben láthatjuk. Ezen jellemzők „esszenciáját” villantja fel a híres *Fák* című költemény, amelynek itt csak az első szakaszát idézem:

„Tanulni kell. A téli fákat.
Ahogyan talpig zúzmarásak.
Mozdíthatatlan függönyök.”

A fák a találkozást, a mindenkori másikkal való kapcsolatba lépést, illetve az arra való készséget is megjelenítik a versekben – erre a legjobb példa a már említett *Lélegzet* és az *Éjszakai tölgyfa*. A *Trisztán is Izolda* című költeményben ez a másik a megszólított szerelmes – a mondabeli Marke király számára Izolda jelenik meg úgy, mint a férfi lelkét a magasság felé vonzó fa: „fa voltál nekem, rajta száz madár-szárny, / s nőttél, csattogtál, szinte mennybe szálltál”. Az egymást szeretők háborítatlan egységét ábrázoló *Diófa* megszólítottja szintén a szerelmes – mint fa:

„Idegzetem fölött s nyíló agyam alatt
te vagy a szép sudár, mely földből égbe hat,
gyökerem nem remeg, s virágom friss, mióta
te tartasz, barna törzs, te, nagyszemű diófa.”

Az a fával való harmonikus egység, amely a *Lélegzet*ben vagy a *Diófá*ban megjelenik, kényszerű egymásra utaltságba is átfordulhat, amit a költemények a testek összenövésének metaforikus történéssel ábrázolnak. Az *Azelőtt* című versben a lírai én lényének belsejében érzékeli az ott titokban megnőtt fát – „törzsben a törzset s gyökerezve / hajszálgöyökért hajszálerekbe” – *A hindu énekekből* remetéjének pedig a vállából nő ki egy tölgy, amellyel előbb egymást életető szimbiózisban élnek, de amikor a fa kidől, hiányát nem gyógyuló sebként hordozza testén a beszélő:

„És amikor kidőlt a fa
Kiszakadt az éjszaka
Nincs éj, nincs szele
Nincs szökőkút, nincs karom
Csak a sebhely krátere
Csak a sebhely krátere
Vállamon.”

A *Madár* című versben – amellyel az utolsó közvetítő lény tárgyalására térünk rá – szintén a lírai én vállából nő ki a közvetítő lény, amely azonban itt nem egy fa, hanem egy madár. A levegőben könnyedén repülő szárnyas lény szinte

elviselhetetlen teherként nehezedik a beszélőre – „Súly, súly, súly rajtam, bénaság” – a madártól való elválás gondolata mégis félelemmel és bizonytalansággal tölti el: „Ha elröpülne egy napon, / most már eldőlnék nélküle.”

A fa és a madár tehát jelenthet ebben a költészetben egy olyan „társat” is, aki a „több”, a „magasabb” felé közvetít – de a vele való szimbiózis éltető és pusztító is lehet. A fával való összenövés a versekben inkább éltető, ennek jelzésképpen gyakran megjelenik a szövegekben a víz elem, amelyet a fa közvetít. A hindu énekekből remetéje így látja önmagát a fával való szimbiózisban: „Száz madárral surrogott / Röpdösött miljom levél / Úgy éltem a susogásban / Mint szökőkút tála él / Permetező csobogásban.” A *Falevél-szárak* című prózaköltemény magát a fát ábrázolja szökőkútként, amely úgy itatja lombkoronája leveleit, ahogy a szökőkút a tála szélén szürcsölő madarakat.

A madárral való szimbiózis ezzel szemben inkább pusztító, de legalábbis veszélyes. Nemes Nagy Ágnes költészetében a korábban már említett, magasba emelő vágy, érzelem és szenvedély jelentése kapcsolja össze a madár motívumát a tűz elemmel, amely a vízhez hasonlóan szintén éltető erő lehet, de csak kellő távolságból, akkor, ha keretek közt tartják. Ha viszont elszabadul, pusztulás és üresség támad a nyomában – akárcsak a keretek nélkül megélt szenvedélynek és szabadságnak. „S kin égett egy égboltnyi láng, / az lesz a legvakabb szilánk, / s még azt se tudja: miért?” – olvashatjuk a *Bűn* című vers zárlatában.

A madárábrázolások szöveggörnyezetében gyakran megjelenik a tűz, a forróság, ahogy ezt *A lovas* című vers leírásában láthatjuk:

„Ezek a forró madarak.
Ezek a szüntelenül emésztő
túlfűtött érfalak,
ez a hófok, a szárny alatt,
s este a vár fölött spirálban,
kanócfüstként szállnak körözve,
mintha a bástya füstölögne”

A madár „túlfűtöttsége” egy olyan felfokozott életerőt, vitalitást hordoz, amely lehetővé teszi – akárcsak a tűz felhajtóereje –, hogy a szárnyas lény szembe-szegülve a gravitációval a magasba emelkedjen. Vannak olyan szituációk, élet-állapotok és határhelyzetek, amikor éppen erre a felfelé emelő, kirobbanó erőre, hevületre és könnyedségre van szükség az előrehaladáshoz és felemelkedéshez. Jellegzetesen ilyen az ifjúság, amely *A visszajáró* című versben a jelen

kontrasztjaként – mint az embert szinte szétfeszítő boldogság, a határtalan lehetőségek és a korlátlan szabadság állapota – idéződik meg:

„Akkor vállal vágtam a térnek.
S mennyi madár volt. Mennyi tér.
Mint egy szélfújta lángfüzér
szirmai, tépve és lobogva,
szálltak, rajokban susterogva,
egy dobbanással szerterántva,
mintha egy szív madár-szilánkra
pattanna szét, repülne szét –
ez volt a tűz. Ez volt az ég.”

A visszajáró fent idézett soraiban feltűnik egy másik motívum: a szív, amelyet a madár szövegkörnyezetében a tűzhöz hasonlóan szintén igen gyakran megtalálunk. *A Trisztán és Izolda* a hősnő ablakán berepülő és a szoba zárt terének fogságában vergődő verebet ábrázolja szívként:

„Nem pusztult el, ereje szálltán.
Fölborzolt, tollas szív, a párkány
szélén lüktetett, verdesett,
rángva emelte az eget,
áttetsző boltozatú mellet –”

A veréb persze magát *Izoldát* is jelképezi, aki érzelmei fogságában – a szerelem és a félelem között őrlődve – ugyanúgy vergődik, mint a madár. Önábrázolásában megjelenik a tűz is – az égő gyertya, amely saját magát emészti fel:

„Ablakban álltam éjjel, mint a gyertya,
mely önmagában-támolyogva megdől,
viasz-nyakát a kintibb éjbe hajtja,
és reszket és lángol a félelemtől –”

Ahogy a *Jegyzetek a félelemről* beszélője számára, úgy *Izolda* számára is a hajnalodó természet látványa hoz majd megnyugvást és vigasztalást versmonológja végén.

Végül a madár a szellemi természetű energiát, illetve a magasabb nézőpont jelentését és a nézőpontváltás képességét is szimbolizálja – erre utal, hogy a

Krisztinában című versben egy galamb „röpíti fel a képet”, a *Négy kockában* pedig egy tarkaharkály „fordítja el a látóhatárt”.

EPILÓGUS

Nemes Nagy Ágnes mint későmodern tárgyias költő a teremtett világban, a természetben talál rá olyan jelekre és nyomokra, amelyekben saját belső valóságának elemeire, összefüggéseire ismer rá, hiszen „az emberi világ és a belső világ egy nem véletlenszerű, egymást értelmező viszonyban van, a lélek mélysége az emberi lét mélységének párhuzamából, illetve megfordítva is: a lét emberi mélysége a lélek mélységének modellje szerint konstruálódik”.¹⁴ A látható valóság jelei és nyomai irányítják a figyelmét a transzcendensre, Istenre, akit viszont költészetének kiteljesedett szakaszában már nem nevez néven, nem szólít meg közvetlenül – ehelyett a tárgyi világból és főleg a természetből „olvassa” ki a jelenlétét, s ilyen módon kerül vele új minőségű kapcsolatba. Elsősorban a *Napforduló* időszakától négy olyan lény jelenik meg a költészetében, amelyek sajátos, igen magas fokú komplexitásukkal kiemelkednek e költői világ „objektív correlatív”-jai, vagyis tárgyi megfelelői közül. Emiatt többnek tekintendők az életmű alapmotívumainál, de még a teremtett világban fellelt különleges „nyomoknál” is: *közvetítő lényeknek* neveztük őket, akikben a lélek nemcsak magára ismer rá, hanem ennek a „magának” a kiterjesztéseire, Isten felé nyújtózó mozdulataira is. A négy közvetítő lény nem csupán a látható természet valóságát képezi le a földhöz, a levegőhöz, a vízhez és a tűzhöz kötődő szimbolikájával, hanem a lélek négy aspektusát, négyféle irányulását is: az embernek önmagához (ló), a láthatatlan küldöttekhez (angyal) és a hűségen (fa), illetve a szabadságon (madár) alapuló, embertársakhoz fűződő kapcsolatát is. Mindez jelzi egyrészt azt, hogy Istenhez mind a négy irányból vezet út, másrészt pedig azt, hogy az ő jelenlétét keresve nem érdemes eltávolodnunk a teremtett világ jelenlététől. „A teremtő Ige hatása a valóság szövetében jobban megőrződött, mint a nyelv szövetében – írja Andrei Pleșu *A madarak nyelve* című esszéjében –, [...] ezért bölcsebb dolog a természetben megtestesülő »betűkből«, semmint az ábécé holt betűiből kiindulnunk”,¹⁵ amikor Isten felé törekszünk.

¹⁴ BÓKAY ANTAL: *Líra és későmodernitás*, Gondolat, Budapest, 2005, 44.

¹⁵ ANDREI PLEȘU: *A madarak nyelve*. Széljegyzetek egy platóni dialógushoz, in uő: *A madarak nyelve*, Jelenkor, Pécs, 2000, 198.